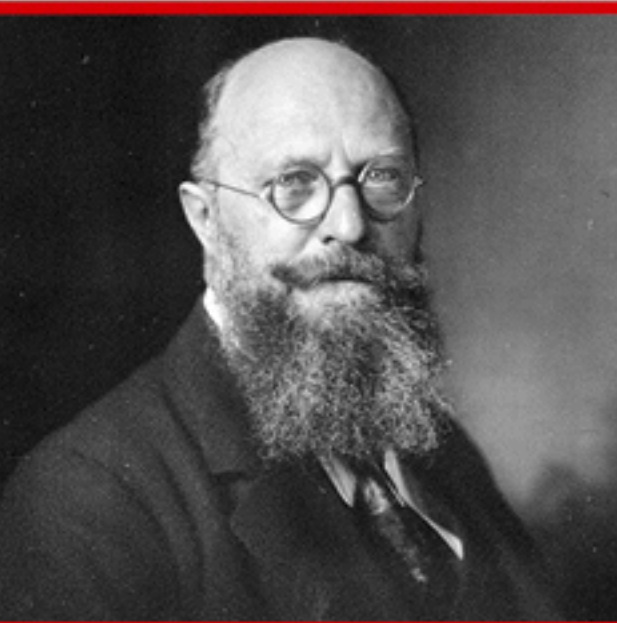
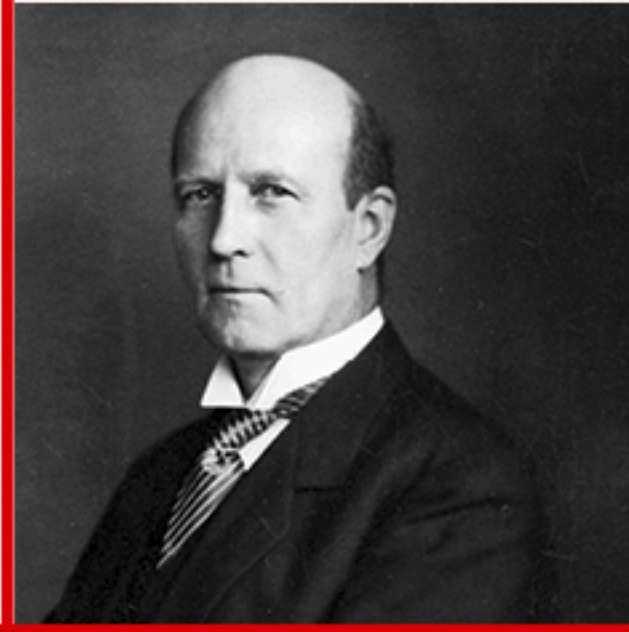

Lars Torpe

For alle og enhver

Da Socialdemokratiet og Det Radikale
Venstre formede tænkningen om social
retfærdighed i det 20. århundrede

Frydenlund

Indhold

Forord	7
--------	---

KAPITEL 1

Indledning	9
------------	---

Del I. Socialisme og socialradikalisme i begyndelsen af det 20. århundrede

Optakt til en alliance	19
------------------------	----

KAPITEL 2

Dannelsen af Det Radikale Venstre. Odense-programmet	22
---	----

KAPITEL 3

Det tidlige forhold mellem Socialdemokratiet og De Radikale	30
--	----

KAPITEL 4

Socialradikalismens idegrundlag	36
---------------------------------	----

KAPITEL 5

Socialdemokratiets udvikling fra klasseparti til folkeparti	40
--	----

KAPITEL 6

Erfaringer fra tre årtiers samarbejde og nye udfordringer	47
--	----

Del II. Centrum-venstre i en keynesiansk æra

På vej mod velfærdsstaten	62
---------------------------	----

KAPITEL 7

Efterkrigsprogrammet "Fremtidens Danmark"	65
---	----

KAPITEL 8

Keynesianisme, centrum-venstre og økonomisk politik	70
---	----

KAPITEL 9	
Fra socialradikalisme til socialliberalisme	79
KAPITEL 10	
Mennesket i centrum. Nye socialdemokratiske tanker	84
KAPITEL 11	
En universel velfærdsvision og en styrings- /vækstmodel	94
KAPITEL 12	
Den universelle velfærdsmodel tager form. Fra folkepension til bistandslov	101
KAPITEL 13	
Forsøg på økonomisk samordning – fra helhedsløsning til helhedsplan	111
KAPITEL 14	
Dannelse til medborgerskab	123
KAPITEL 15	
Nye strømninger og skillelinjer udfordrer centrum-venstre	139
Del III. Centrum-venstre i en nyliberal æra	
Den nyliberale udfordring	161
KAPITEL 16	
Centrum-venstre under Schlüter	167
KAPITEL 17	
Centrum-venstre i et tidehvert 1993-2001	184
Afsluttende bemærkninger	208
Litteratur	213
Noter	226
Personregister	233

Forord

Da jeg som studerende i 1970'erne stiftede bekendtskab med marxismen, lærte jeg, at ideer ikke betyder noget i politik. De er bare et røgslør, der lægges ud over det, der betyder noget, nemlig klasseinteresser. Og det var ikke kun i marxismen, at ideer ikke blev tillagt nogen synderlig betydning. Sådan var det også i mainstream politologi og økonomi med den forskel, at her talte man ikke om klasser, men om grupper og individer.

Siden har der været en voksende interesse for ideers betydning i politik, og i dag erkender mange politologer og sociologer og såmænd også enkelte økonomer, at ideer spiller en selvstændig rolle bl.a. ved at påvirke aktørernes interesser. Ja, at ideer og interesser kun vanskeligt lader sig skille ad. Alligevel er ideer ofte fraværende i beskrivelser og analyser af det 20. århundredes politiske historie.

Denne bog har fokus på idegrundlaget bag den universelle velfærdsstat i Danmark, sådan som det blev formet gennem et politisk samarbejde mellem Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre i 1900-tallet. Med baggrund i et princip om "lige ret og lige vilkår" blev der skabt en velfærdsstat med to hovedopgaver: at beskytte og sikre borgerne mod uforudsete hændelser som arbejdsløshed, sygdom, invaliditet etc. og at give alle borgere lige adgang til sociale ressourcer som uddannelse, sundhedspleje, kultur m.v.

I dag tager vi offentlig sikring og service for givet, men kigger vi tilbage på forrige århundrede, var det bestemt ikke nogen selvfølge, at det skulle gå sådan. Til højre for centrum-venstre stod dengang liberalistiske og konservative partier, der ikke ønskede

offentligt sikret velfærd, og til venstre stod kommunistiske partier, der ikke troede, at noget sådant var muligt i et kapitalistisk samfund. Alligevel lykkedes det at skabe bred opbakning til et velfærdsprojekt inden for en reguleret samfundsøkonomi.

Jeg har i arbejdet med bogen modtaget nyttige kommentarer. Først og fremmest tak til Knud Knudsen, der fra begyndelsen har bidraget med historisk viden, men også tak til Johannes Andersen, Bjørn Johnson, Morten Lassen, Børge Rasmussen og Palle Rasmussen, der fra forskellige faglige vinkler har kommenteret hele eller dele af manuskriptet samt til Herman Knudsen for faglige input og korrekturlæsning.

Det er historien om tænkningen bag den politik, og hvordan den blev søgt udmøntet, denne bog handler om.

Indledning

”Det er besværligt med, men uden går det slet ikke.”

(J.O. Krag om Socialdemokratiets forhold til de Radikale)

I begyndelsen af det 20. århundrede så socialdemokrater det nye århundrede som ”Socialdemokratiets Århundrede”. Det blev det også, men i en dansk sammenhæng i høj grad sammen med Det Radikale Venstre. Samarbejdet blev indledt før 1. verdenskrig, og det 20. århundrede sluttede med en socialdemokratisk-radikal regering. I dag er der betydelige problemer mellem de to partier. Ikke mindst derfor er det værd at erindre om forhistorien, om en alliance mellem et socialdemokratisk og et socialliberalt parti, der med få afbrydelser varede århundredet ud, og hvis lige ikke findes andre steder i verden.

Socialdemokratiet blev dannet i 1871 og var i begyndelsen af 1900-tallet et revolutionært socialistisk parti, der mente, at for at skabe en retfærdig fordeling af rettigheder, ressourcer og muligheder måtte produktionsmidlerne overgå til samfundseje. Men Socialdemokratiet var også et demokratisk parti, der anerkendte, at befolkningens flertal skal vindes, før en sådan overgang kan finde sted. Og gradvist blev Socialdemokratiet et reformistisk parti, som troede på, at endemålet kan nås gennem en trinvis omdannelse af det kapitalistiske samfund til et socialistisk.

Det Radikale Venstre blev dannet i 1905 og erklærede sig som et social radikalt parti med det ønske at skabe et samfund med

”lige ret og lige vilkår” for alle. Inspirationen hentede de dels hos deres åndelige ophav, Viggo Hørup, dels hos det franske radikale parti og en af dette partis frontfigurer, Leon Bourgeois, der i 1890’erne havde udgivet et lille skrift om samfundssolidaritet, hvori han skitserede en tredje vej mellem klassisk liberalisme og klassisk socialisme.¹

De to partier så fra begyndelsen forskelligt på både mål og midler. Alligevel kunne de mødes om konkrete reformkrav. Bag disse lå nemlig en fælles tænkning om social retfærdighed. Men det bidrog også til at binde de to partier sammen, at de så ens på nedrustning, antimilitarisme og neutralitet. Og så kunne de fra perioder, hvor de sad i regering sammen – under og efter 1. verdenskrig og igen i 1930’erne – tage den erfaring med sig, at det med demokratiske midler lod sig gøre at regulere markedsøkonomien. En erfaring, der i efterkrigstiden blev underbygget af ny økonomisk tænkning udviklet af den engelske økonom J. M. Keynes og med det politiske hovedbudskab, at det også under markedsøkonomiske vilkår er muligt at skabe fuld beskæftigelse og undgå økonomiske tilbageslag som det, der i 30’erne havde lagt grunden for totalitære bevægelser og styre. Med andre ord, at det inden for nogle politisk afstukne rammer var muligt på én gang at bevare privat økonomisk dispositionsfrihed, sikre demokrati og forbedre levevilkårene for den almindelige befolkning.

Efter 1945 lagde den nye økonomiske tænkning – sammen med de rammer, der internationalt blev udstukket for en ny verdensorden byggende på en liberalisering af verdenshandelen og gensidig anerkendelse af universelle værdier og rettigheder – grunden for den første transformation af centrum-venstre.² Socialdemokratiet forlod førkrigstidens planøkonomiske forestillinger, satte individet i centrum og erstattede ”klassesolidaritet” med ”samfundssolidaritet”.

Med denne revision nærmede Socialdemokratiet sig oprindelig socialradikal tænkning. Centralt heri står tanken om samfundet som en fælles arv, hvis goder enhver har ret til at nyde, men hvis byrder enhver også har pligt til at bære. I et sådant *inkluderende medborgerskabsperspektiv* lå kimen til den tænkning om universelle sociale rettigheder og ydelser finansieret solidarisk over skatten, der skulle slå igennem senere i århundredet. Første gang formuleret i det radikale principprogram fra 1922 med krav om offentlig støtte til ”gamle, invalider og syge” som en *almen* borgerret. Et krav, der i 1945 blev fulgt op af et konkret forslag om en alderspension, der omfatter *alle*.

Det forslag gik Socialdemokratiet imod. Det stred imod partiets fordelingspolitiske tankegang at skulle tildele offentlig pension til velhavere. Men partiet ændrede holdning, hvilket skete i takt med, at klasse blev udskiftet med individ. Det skabte grundlag for en fælles *universel velfærdsvision* og en fælles *styrings- og vækstmodel*.

Hverken modellen eller visionen findes nedskrevet noget sted, men satte som fælles tankegods en politisk retning for de kommende årtiers udvikling med på den ene side høj vækst, fuld beskæftigelse og fremgang i levestandarden og på den anden side en *universel velfærdsstat* med større social sikkerhed og mere lige adgang til offentlige velfærdsgoder.

Meget lykkedes i den periode, der er blevet kaldt ”velfærdsstatens storhed”. Men ikke alt. Der kom ikke tilstrækkeligt styr på økonomien, hverken den offentlige eller balancen over for udlandet, og i kølvandet af den hastige vækst dukkede nye trivsels- og miljøproblemer op. Desuden blev der sæt tvivl om, hvorvidt den tilstrækkelige solidaritet var til stede. Og i slut-1970’erne blev en i forvejen skrøbelig økonomi væltet over ende, og kritikken af den hidtidige styrings- og vækstmodel tog til.

Til disse problemer kom nye udfordringer: globalisering, nyliberalisme, migration og folkelige modreaktioner. Nu kom også den universelle velfærdsvision under angreb. Internationalt reagerede et trængt centrum-venstre ved at tilpasse sin politik til de ændrede vilkår, der blev skabt af et stadig mere globaliseret marked. For anden gang i det 20. århundrede blev centrum-venstre transformeret.³ I hvilken udstrækning også dansk centrum-venstre blev en del af denne neoliberale transformation, diskuteres i bogens sidste del.

Som det er fremgået af denne korte oversigt, er det tænkningen bag politikken, bogen har fokus på. Herunder ikke mindst den socioøkonomiske tænkning, hvordan denne blev omsat til politik, og hvilken rolle økonomiske eksperter i og uden for de politiske partier kom til at spille. Men idegrundlaget tegnes bredere ved at belyse sammenhængen mellem den økonomiske tænkning og det menneske- og samfundssyn, der kendetegnede Socialdemokratiet og De Radikale i forskellige perioder.

Det er således ikke bogens formål at skrive Socialdemokratiets og Det Radikale Venstres politiske historie, men at tegne et billede af de ideer og det samarbejde, der førte frem til efterkrigstidens velfærdsstat. Eftersom den idepolitiske og politiske historie er tæt forbundne, inddrages den politiske udvikling, hvor den har haft betydning for den politiske ideudvikling.

Betyder ideer overhovedet noget i politik, vil nogen nok spørge. Spørgsmålet er berettiget, for i dag synes politik mest at handle om spin og kamp om stemmer for at opnå magt og ikke så meget om ideer. Måske betød ideer mere i politik tidligere. I hvert fald hvis man forstår ideer som ideologi. Men ideer er andet og mere end ideologi. Hvor ideologi betegner et sammenhængende system af ideer om, hvordan samfundet bør indrettes, omhandler politiske ideer/politisk tænkning individuelle og

kollektive aktørers forestillinger om, hvordan samfundsmæssige problemer og opgaver kan og/eller bør håndteres og løses. Sådanne forestillinger *kan* være påvirket af eller forankret i en bestemt ideologi, men *behøver* ikke at være det.

Ideer kan påvirke politik både i form af eksplicit formulerede forestillinger, der opererer i forgrunden af den politiske debat, og implicitte forestillinger, der opererer i baggrunden. Den sidste type forestillinger antager ofte karakter af nogle antagelser, der af politiske aktører og i den bredere offentlighed tages mere eller mindre for givet.⁴ Man kan sige, at hvor den første type ideer findes i de politiske aktørers ”forhoved”, findes den anden type ideer i deres ”baghoved”.

Den tænkning, der ligger bag den universelle velfærdsmodel, er i nogen grad overset i litteraturen om velfærdsstatens historie. Det samme er De Radikales rolle. Som regel er det Socialdemokratiet, der er løbet med opmærksomheden, hvilket er forståeligt i betragtning af partiets størrelse og de mange år, hvor der sad socialdemokratiske statsministre for bordenden. Men, som jeg har antydnet, var det blandt De Radikale, at tanken om en universel velfærdsmodel groede frem, bed sig fast og blev udmøntet i forslag til lovgivning.

Til slut her i indledningen lige et par ord om begrebet centrum-venstre, da det først i de senere år er blevet et almindeligt udtryk. Definitorisk kan det stå som betegnelsen for den del af det politiske spektrum, der går fra midten til og med den moderate venstrefløj. Hvilke partier omfatter det så? Før 1958 var der ingen tvivl. Her omfattede det Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre. Til venstre herfor stod dengang Danmarks Kommunistiske Parti. Et parti, hverken Socialdemokratiet eller De Radikale så som mulig koalitionspartner. På den baggrund kan centrum-venstre stå som en samlebetegnelse for partier fra

centrum til venstre, der udgør en potentiel regeringskoalition. Som sådan vil Socialistisk Folkeparti (SF) fra 1990'erne og frem kunne rubriceres som et centrum-venstre parti.

Bogen falder i tre dele, hvor hver del indledes med en kort oversigt over de nationale og internationale rammevilkår, der har eksisteret for den økonomiske og politiske tænkning:

I del I behandles etableringen og udviklingen af et dansk centrum-venstre fra begyndelsen af århundredet frem til 1945. Udgangspunktet tages i de to partiers særlige idepolitiske profiler i den periode, hvor Det Radikale Venstre blev dannet. Derefter skildres, hvordan samarbejdet mellem partierne opstod og forløb, hvilke konflikter der var undervejs, og hvilke bevægelser og personer der stod centralt. Trods divergenser blev der indledt og cementeret et politisk samarbejde byggende på en grundlæggende enighed om nogle sociale og politiske retfærdighedsprincipper.

Del II tager udgangspunkt i de nye udfordringer og muligheder, der rejste sig efter 2. verdenskrig både internationalt og nationalt. Umiddelbart lod det sig ikke gøre at genskabe alliancen fra 1930'erne, men den genopstod i 1950'erne omkring en universel velfærdsvision underbygget af en keynesiansk styrings- og vækstmodel. Det løbende samarbejde var dog ikke uden brydninger, og da voksende styrings- og legitimitetsproblemer bragte velfærdsstaten i problemer, blev det et midlertidigt farvel til alliancen.

Del III tager udgangspunkt i de ændrede vilkår fra 1980'erne og frem: globalisering, voksende migrationsproblemer og nyliberalisme. Den dominerende velfærdsvision blev anfægtet, og andre styringsmodeller blev bragt på banen. På nye vilkår blev centrum-venstre-alliancen gendannet i 1990'erne. Her lykkedes det at skabe ny økonomisk fremgang og forsvare velfærdsstaten, men alligevel skulle der med dette tiår blive sat en slutsten på

en lang periode i dansk politik, hvor centrum-venstre havde domineret den politiske tænkning og sat den politiske dagsorden.

Bogen afrundes med en kort diskussion af de ændringer, der er sket i forholdet mellem Socialdemokratiet og De Radikale siden 2000.